

Národopis pod jednou střechou. Příspěvek k osvětlení centralizačních snah a politických vlivů v prvorepublikovém muzejnictví na příkladu pražských národopisných sbírek¹

KLÁRA WOITSCHOVÁ

ABSTRACT: Ethnography under one roof. An article to explain centralisation efforts and political influences in relation to museum management during the First Republic, on the example of ethnographic museums in Prague

In the interwar period of Czechoslovakia, there were in Prague four museums, that owned ethnographic collections: National Museum, Náprstek Museum, Czechoslovak Ethnographical Museum and Czechoslovak Museum of Agriculture. We can observe strong tendencies to unite these collections under one roof. Many factors played a role during the attempts at unification: unclear competencies and incompatible opinions of state offices, pressure from political parties, poor economic situation of private societies that owned mentioned museums as well as personal ambitions of some politicians and museum representatives. The attempt to unite all ethnographic collections in one museum did not succeed, but many circumstances of the unification process are quite significant for the cultural environment of the first Czechoslovak republic.

KEY WORDS: Czechoslovakia 1918–1938 – National Museum – Náprstek Museum – National Museum of Agriculture – Ethnography – Czechoslovak Ethnographical Museum

CONTACTS: PhDr. Klára Woitschová, Ph.D., Archiv Národního muzea, Na Zátorách 6, 170 00 Praha 7; e-mail: klara.woitschova@nm.cz

Závěr 19. století byl pro rozvoj českého národopisu zcela mimořádným obdobím.² Svůj podíl na tom mimo jiné měly dva velké výstavní podniky uskutečněné v této době – Jubilejní zemská výstava v Praze roku 1891 a Národopisná výstava československá konaná tamtéž v roce 1895.³ Především druhá z nich byla mocným impulsem k rozvoji

1 Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národního muzea (DKRVO 2019–2023/15.II.a, 00023272).

2 Stanislav BROUČEK, *České národopisné hnutí na konci 19. století*, Praha 1979; Vít SMRČKA, *Dějiny České národopisné společnosti, čili Dějiny psané národopisem*, Praha 2011 a souhrn literatury ke staršímu období sr. Milan DUCHÁČEK, Deset tezí k (dis)kontinuitě československé etnografie před rokem 1945; in: Jiří Woitsch, Adéla Jünová Macková a kol., *Etnologie v zúženém prostoru*, Praha 2016.

3 Jiří HORÁK, Národopis československý. Přehledný nástin; in: *Československá vlastivěda, II. Člověk*, Praha 1933, s. 305–472; Gustav JUNGBAUER, Německý národopis v ČSR; in: Jiří Horák – Karel Chotek – Jindřich Matiegka (edd.), *Československá vlastivěda. Řada II. – Národopis*, Praha 1937, s. 341–378; Stanislav BROUČEK, *České národopisné hnutí na konci 19. století*, Praha 1979; Karel ALTMAN, *Česká etnografie a folkloristika na Moravě: od průkopníků k národopisnému hnutí (1800–1918)*; in: Lubomír Tyllner – Zdeněk Uherek (edd.), *Kultura – společnost – tradice I.*, Praha 2005, s. 183–206; Petr LOZOVÍUK, *Interethnik im Wissenschaftsprozess. Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen*, Leipzig 2008.

odborného zájmu o lidovou kulturu a jejím dědictvím se mimo jiné stal rozsáhlý soubor trojrozměrných předmětů, jež obohatily sbírky hned několika institucí – v první řadě Národopisného muzea československého (a zprostředkovaně přes něj i dnešní Národní zemědělské muzeum) a menší část také Národního muzea. Vedle těchto institucí v Praze existovalo i další muzeum, které se od svého původního sběratelského programu zaměřeného na technologie a větší i menší průmyslové stroje a výrobky čím dál intenzivněji specializovalo na shromažďování dokladů cizího i domácího národopisu, a sice Náprstkovo průmyslové muzeum. V roce 1918 pak doplnilo trojici sbírkových institucí specializovaných na národopis ještě Československé zemědělské muzeum, základem jehož sbírek se také staly předměty Národopisné výstavy.

Jen v Praze tak na počátku samostatného Československa existovaly čtyři různé instituce spravující sbírky národopisného charakteru. Na tak malém tematickém i geografickém prostoru docházelo zákonitě k jejich stýkání a potýkání, které navíc bylo komplikováno také různými zásahy ze strany státu reprezentovaného zainteresovanými ministerstvy (především školství a národní osvěty, financí, případně i vnitra) a země České (jak z hlediska politickosprávního, tak samosprávného). Často neorganické zásahy „shora“ do prostředí pražských muzeí navíc byly komplikovány i tlakem vyvíjeným některými politickými stranami či (ne)přátelským poměrem konkrétních jednotlivců. Jakkoli jsou tyto posledně jmenované vlivy obtížněji sledovatelné, nelze je v žádném případě pominout, neboť na výslednou podobu národopisného muzejnictví měly také velmi podstatné dopady. Zmíněné zásahy měly různou povahu. Na jedné straně byly motivovány ideami budování a modernizace československého muzejnictví a zachování mimořádného kulturního dědictví nashromážděného předchozími generacemi, na straně druhé byly silným limitujícím faktorem ekonomické možnosti nově vzniklého státu. Často protichůdné zájmy všech zúčastněných korporací i jednotlivců vytvářely prostředí velmi křehké rovnováhy a pro manévrování v něm bylo třeba málem diplomatických dovedností.

Tento text si klade za cíl ukázat na konkrétním příkladě čtyř muzeí spojených obdobným tematickým zájmem různé scénáře koexistence paměťových institucí s meziválečnou Československou republikou, potýkání se s nevyjasněnými kompetencemi jednotlivých úřadů, ekonomickými těžkostmi a vyrovnávání se se silnějšími i slabšími konkurenty na muzejním poli. Širší kontext této problematiky představují na jedné straně politické dějiny první republiky (především snahy o nalezení všeobecně přijatelného modelu veřejné správy a samosprávy) a na straně druhé koncept meziválečného muzejnictví a nástroje (resp. jejich neexistence) pro jeho prosazení.

Bádání v oblasti dějin našich největších muzeí je u nás teprve na svém počátku,⁴ při pokusu zmapovat tyto dílčí, avšak velmi významné – mohlo se vskutku jednat o existenci či zánik celých institucí – epizody z jejich dějin jsme tedy odkázáni na primární prameny. Příslušné archiválie jsou uloženy jak v registraturách jednotlivých muzeí, popř. společností,

4 K dějinám Národního muzea naposledy Klára WORTSCHOVÁ – Libor JŮN, *Národní muzeum v éře Československa*, Praha 2019; k Národopisnému muzeu československému srv. Vít SMRČKA, c. d. a dějiny Národního zemědělského muzea v jeho počátcích představila asi nejpodrobněji Šárka STEINOVÁ, *Osudový příběh Československého zemědělského muzea (1891) 1918–1952*, Praha 2013. Náprstkovo muzeum na své dějiny ve 20. století teprve čeká, k jeho počátkům srv. Milena SECKÁ, *Vojta Náprstek – Vlastenec, sběratel, mecenáš*, Praha 2011 a TÁŽ, *Jen Náprstková, prosím...: neobyčejný život v dobových pramenech*, Praha 2016.

kteří je vlastnily a provozovaly, tak také ve fondech politických či samosprávných úřadů, přičemž velmi často se jedná o koncepty a originály týchž dokumentů či jejich kopie.⁵

Na úvod si ještě krátce představme jednotlivé hráče na národopisné muzejní šachovnici a jejich stav k roku 1918. Národní muzeum slavilo v tomto roce právě sto let od svého založení. Jeho sbírky patřily od počátku soukromé Společnosti Národního muzea. Téměř až do konce 19. století tato společnost ze svých zdrojů financovala kompletně celý chod muzea (akviziční, personální i technickou stránku). Náklady však přesahovaly možnosti soukromé společnosti a na financování se tak postupem času čím dál více podílela země Česká, resp. její samospráva. Na náklady země byla nakonec postavena i nová muzejní budova na pražském Václavském náměstí dokončená v roce 1891, která logicky zůstala v zemském majetku (naštěstí pro Společnost NM včetně povinnosti její správy a údržby). Taktéž ze zemského rozpočtu byly poskytovány pravidelné i mimořádné subvence na zakupování muzejních sbírek, jejichž objem postupem času rostl. V čele NM stál kolektivní řídicí orgán, výbor Společnosti Národního muzea. Jeho část tvořili zástupci muzejní Společnosti a část vysílala právě zemská samospráva, která si takto zajišťovala vliv na chod instituce, na jejíž provoz pravidelně nemalými částkami přispívala. Málem smrtelnou ránu muzejním financím zasadila první světová válka a před úplným krachem je zachránila na poslední chvíli vyhlášená národní finanční sbírka. Nejpozději v tomto okamžiku tedy bylo zřejmé, že stávající model financování a vůbec existence naší přední muzejní instituce je dále dlouhodobě neúnosný.⁶

České průmyslové muzeum založil Vojta Náprstek v roce 1873 jako v podstatě soukromý rodinný podnik a nejprve zde shromažďoval a vystavoval nové technologie a předměty ilustrující technický pokrok, již od počátku však byl ve výstavních místnostech i prostor pro národopisný materiál, když Josefa Náprstková založila již v roce 1877 sbírku Práce našich matek (jednalo se především o krajky, výšivky a krojové součásti). Díky vlastním cestám Vojty Náprstka do vzdáleného zahraničí a díky kontaktům s dalšími významnými cestovateli své doby (Emilem Holubem, Josefem Kořenským, Enrique Stanko Vrázem a řadou dalších) se pak sbírky čím dál více orientovaly na mimoevropský, slovan-ský a v menší míře i na domácí národopis. Za svého života financoval chod muzea a měl na jeho podobu takřka výhradní vliv sám zakladatel. V roce 1887 pak vložil veškeré své jmění do nadace, jejíž správu převzalo v souladu s platnou nadační legislativou Hlavní město Praha. Sám magistrát však (jak neopomenuli jeho představitelé připomínat) na chod muzea nijak nepřispíval. Na správě nadace a všech náprstkovských aktivit se měl podílet kolektivní řídicí orgán, devítičlenné kuratorium. Po Náprstkově smrti si jako členka kuratoria a jako osoba nadaná i značnou neformální autoritou udržela velký vliv na chod muzea vdova po zakladateli, Josefa Náprstková, která na provoz, personál i akvizice přispívala nemalými částkami z vlastního majetku. Po jejím skonu v roce 1907 zůstalo muzeum zachováno za obdobných podmínek, v čele stálo i nadále kuratorium,⁷ které mělo ústav udržovat z příjmů z nadace Náprstkových. Příjmy však byly velmi skrovné

5 Registratura Národopisné společnosti československé je uložena v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd ČR, v. v. i., a ostatní zmiňovaná muzea mají své vlastní archivy, v nichž spravují své písemné fondy.

6 Podrobněji srv. K. WOITSCHOVÁ – L. JŮN, *Národní muzeum*, s. 46–49.

7 Jak ukazují pravidla nadace, členství v kuratoriu bylo doživotní, pokud některý ze členů zemřel, ostatní zvolili jeho nástupce. Časově omezený mandát měli pouze zástupci pražského magistrátu. Zajímavá (avšak v kontextu

a i Náprstkovo muzeum stálo na hranici svých možností – finančních i fyzických, neboť muzejní budovy, především jejich jádro v domě U Halánků, nutně potřebovaly rekonstrukci.

Taktéž soukromá společnost (Národopisná společnost československá – NSČ – založená v roce 1891) stála u zrodu Národopisného muzea československého postaveného sbírkově na základech Národopisné výstavy v Praze a určujícími osobnostmi jejích počátků byli František Adolf Šubert a Lubor Niederle. Ten později působil ve službách NSČ jako správce muzea. Jeho expozice byla slavnostně otevřena roku 1896 v prostorách paláce Sylva-Taroucců v Praze Na Příkopě, později (1903) se přestěhovala do Letohrádku Kinských na pražském Smíchově (čp. 98). Vlna nadšení pro lidovou kulturu vyvolaná Národopisnou výstavou však po několika letech opadla a muzeum se dostávalo do obdobných problémů jako ostatní národopisná muzea. Zhoršovaly se obtíže prostorové, ale postupem času především ekonomické, když se instituce nemohla spoléhat na žádné pravidelné zemské či státní dotace. Přesto v roce 1906 ustavil NSČ vedle své původní expozice existující v Letohrádku ještě další, zcela (organizačně) samostatnou expozici tzv. zemědělské retrospektivy zpřístupněnou veřejnosti v dalším objektu při vchodu do Kinského sadů (čp. 97). Toto muzeum vzhledem ke svému tematickému zaměření úzce spolupracovalo s jedním z předchůdců zemědělského muzea, Zemským sdružením dorostu českého venkova. Podařilo-li se Národní muzeum zachránit před krachem sbírkou, Národopisné muzeum takové štěstí nemělo a prakticky ihned po skončení první světové války započala jednání o převzetí jeho sbírek jinou korporací, která by jim zajistila řádnou péči.

Oproti soukromým muzejním společnostem potácejícím se neustále na pokraji finančního zhroucení představuje Československé zemědělské muzeum (ČZM) zcela jiný typ instituce. Bylo založeno těsně před koncem první světové války, sice také jako orgán soukromé společnosti (nejprve spolku České zemědělské muzeum, později přejmenovaného na Československé zemědělské muzeum, ústav pro studium a povznesení venkova), nicméně, a to bylo v našem kontextu mimořádně důležité a přinášelo instituci velmi silnou výhodu, za ní stála mocná politická Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (agrární strana). Muzeum podporovali osobně straničtí představitelé Antonín Švehla i Milan Hodža, kteří zastávali ta nejvýznamnější místa hned v několika prvorepublikových vládách. Nejvýznamnější činnou osobností muzea byl jednatel společnosti, významný prvorepublikový muzejník a historik, Josef Kazimour. Manévrovací možnosti instituce s tak významnou politickou záštitou byly samozřejmě zcela odlišné od postavení soukromých společností.⁸ Pro náš další výklad je důležité připomenout, že i Československé zemědělské muzeum založilo svou sbírku na souboru předmětů (především nezdobeném zemědělském nářadí) obou velkých výstav konaných v závěru 19. století zmiňovaných v úvodu tohoto textu.

činnosti Amerického klubu dam spojeného taktéž s aktivitami manželů Náprstkových (nikoli překvapivá) byla záruka určitého počtu míst v kuratoriu pro ženy.

8 Ve vedení Národního muzea měli velmi silné postavení členové Československé národní demokracie, spojení však nebylo v žádném případě takto úzké, spíše se jednalo o osobní angažmá významných straníků a strana samotná zdaleka neposkytovala muzeu tak účinnou (a už vůbec ne přímou finanční) podporu.

Hlavní rysy prvorepublikového muzejnictví

Dědictvím 19. století a časů Rakouska-Uherska byla roztržštěná síť nejrůznějších typů muzeí od těch největších zemských ústavů v rukách soukromých společností až po drobné pamětní síně spravované místními spolky či obecními korporacemi. Československé muzejnictví si předsevzalo vnést do tohoto systému pořádek a zmodernizovat jej, nicméně hned první léta nového státu ukázala, že splnění tohoto úkolu ve stávajících podmínkách bude velmi komplikované, ba dokonce i nemožné.⁹

Na úvod připomeňme, že československé muzejnictví připadlo do kompetence Ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO), dlouholetým představeným příslušného odboru se stal historik umění Zdeněk Wirth. Jednalo se o mimořádnou a všestrannou osobnost naší kultury, muzejnictví i památkové péče, která si udržela svůj vliv až do doby po druhé světové válce. Wirth byl nadán odbornou erudiicí a získal si mezi svými současníky respekt. Mezi běžnými vyššími ministerskými úředníky vyčníval tím, že nebyl příslušníkem žádné politické strany.¹⁰ Ještě před vznikem Československa sice vstoupil do řad České strany pokrokové, později však vystupoval zásadně jako nestraník. Jak si vysvětlit, že přísně nestranický muž získal a dlouhodobě udržel takto významné postavení v době, v níž příslušnost k některé z politických stran byla nepsanou podmínkou? Odpovědí může být asi více, snad svou roli sehrála jeho nezpochybnitelná odbornost, snad jej právě politická neutralita do jisté míry mohla chránit před případnou personální výměnou po volbách a možná svou roli sehrálo i to, že díky svému ještě předčeskoslovenskému politickému zaměření mohl být vnímán jako muž prezidenta Masaryka. Připusťme ovšem také do jisté míry kacířskou myšlenku, že agenda československého muzejnictví nepřinášela ani snadné politické body, ani ekonomické výhody, spíše naopak. Jemu svěřená problematika byla komplikovaná a nebyla spojena s žádnými výraznými možnostmi proměnit dobře míněné plány ve skutečnost, dá se tedy předpokládat, že o Wirthovo místo zas tak velký zájem nebyl.

Muzejní odbor řešil konkrétní záležitosti jednotlivých ústavů, ale především určoval celkovou koncepci vývoje muzejnictví. Ta měla jednoznačně směřovat k modernizaci celého oboru u nás, jeho centralizaci (tj. spojování institucí s podobným sbírkovým programem) a přebírání již etablovaných muzeí (především těch velkých) ze soukromých rukou do správy státu či země. Jak však upozorňuje J. Špět, k provedení těchto nutných změn neexistovaly v meziválečné době jiné nástroje nežli vyjednávání a z velkých plánů se podařilo uskutečnit jen málo.

Přítom vše vypadalo alespoň na začátku nadějně. Muzejnictví jako jedno z témat, jimž je nutno se věnovat, formuloval ve veřejném prostoru již v listopadu roku 1918 národní demokrat Bohumil Němec, člen kulturního výboru Národního shromáždění a zároveň jednatel Společnosti NM. Svůj návrh na postátnění významných muzeí (kromě jiných

9 Dosud nejzevrubnější analýzu prvorepublikového muzejnictví představil Jiří ŠPĚT v kapitole Profil a charakter muzeí v období buržoazní republiky a za okupace; in: TÝŽ, *Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury*, Praha 1978. Jakkoli autor interpretoval téma z pozic marxistické historiografie, v žádném případě nelze popřít, že slabiny prvorepublikového muzejnictví vystihl velmi spolehlivě.

10 Politická neutralita byla též v souladu s pravidly Klubu Za starou Prahu, jejímž byl Z. Wirth významným činovníkem. Za cennou konzultaci k osobnosti Z. Wirtha děkuji Kristině Uhlíkové. Srv. i TÁŽ, *Zdeněk Wirth, první dvě životní etapy (1878–1939)*, Praha 2010.

se jmenovitě zmínil o všech ústavech, jimž v tomto textu bude věnována podrobnější pozornost) přednesl v listopadu roku 1918, tedy pouhé dva měsíce po vzniku samostatného státu. Zajisté se jednalo o předčasné prohlášení, vždyť o konceptu československého muzejnictví se ještě ani nestihlo začít diskutovat, a navíc se pro nový stát rýsovalo tolik dalších závazků, že přibírat neuváženě další ve formě muzeí nacházejících se v nevalném hospodářském stavu se jevilo jako krajně neprozíravé. Němcovo prohlášení bezesporu odráželo naděje velkých muzejních ústavů, vždyť o postátnění či alespoň pozemštění se přinejmenším v kuloárech NM hovořilo již od počátku 20. století, od salonních úvah k realizaci však bylo, jak se ukázalo, velmi daleko.¹¹ Němcova výzva tak zůstala v rovině pouhé proklamace.

Faktem zůstává, že k legislativnímu zaštitění československého muzejnictví nakonec v meziválečné době nedošlo, ostatně stejně na tom byly i další oblasti kultury, i přes nadějně pokusy zůstávala podobně nezakotvená např. i památková péče. Vše tedy běželo dál podle původních zákonů z doby císařství přejatých na základě recepčního zákona z 28. října 1918.¹²

V roce 1928 byl sice již připraven zákon o postátnění Národního muzea, avšak k jeho projednání nakonec nedošlo a zdá se, že o stažení návrhu se nakonec zasloužil i sám správní výbor Společnosti NM, který se na poslední chvíli zalekl ztráty vlivu na správu muzejních záležitostí. Výbor pak raději pokračoval ve zdoluhavém vyjednávání o předání do rukou země Česká, jež nabízela ve velké míře zachovat vliv výboru.¹³

Jakkoli tedy vyjednávání o převzetí NM a dalších velkých muzeí do rukou státu či země vypadalo v roce 1918 velmi nadějně, celý proces se pak protáhl takřka přes celé období prvorepublikového Československa. Nejprve se čekalo na vydání ústavy (1920) a dále pak především na přípravu nové organizace státní správy. Nemělo smysl kvapně předávat muzea zemské správě v momentu, kdy začaly přípravy ke zrušení zemského zřízení a počítalo se se vznikem žup. Nakonec však byly zásady organizace správy přehodnoceny a zákon o organizaci politické správy (tzv. organizační zákon) vydaný v roce 1928 pro české země ustanovil pokračování zemských úřadů jako druhé instance politické správy.¹⁴ Vyjednávání o pozemštění muzeí tedy mohla pokračovat dál, avšak za zhoršených ekonomických podmínek vypuknuvší hospodářské krize. Cesta k završení pozemšťovacího procesu však byla ještě komplikovaná.

Z dalších hlavních úkolů a deziderát prvorepublikového muzejnictví jmenujme ještě založení Svazu muzeí jako odborného zájmového sdružení hájícího zájmy muzeí, koordinujícího společný postup v odborných záležitostech, ale třeba i zajišťování odborné hovzdělávání muzejních zaměstnanců. Vrchol snažení pak mělo představovat předložení a schválení muzejního zákona. Nejvýznamnějšími představiteli těchto aktivit byli kromě

11 ANM, fond Josef Volf, k. 1, deníky.

12 Novou legislativou se naopak podařilo z agendy MŠANO zabezpečit např. knihovnictví (zákon č. 430/1919 Sb., o veřejných knihovnách obecních).

13 Klára WOITSCHOVÁ – Libor JŮN, *c. d.*, s. 48–49.

14 Při realizaci župního uspořádání hrozil v Československu vznik několika enkláv, kde by výrazně převažovalo německé obyvatelstvo, a na tomto uspořádání nakonec nebylo dosaženo ani politického konsensu. Detailněji srv. Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005, s. 350–352.

Z. Wirtha také Fridolín Macháček, Karel Guth a Josef Kazimour. Ke zřízení Svazu došlo již v srpnu roku 1919, zdaleka se však nepodařilo naplnit všechny jeho úkoly.¹⁵

První pokusy o sloučení pražských národopisných sbírek

I jen stručný nástin stavu tří starších muzejních ústavů k roku 1918 naznačuje, že jejich situace byla poměrně neutěšená a o pracně vybudované sbírky se byly schopny postarat pouze s krajním vypětím. Přesto však v časech monarchie žádná ze společností neuvažovala o tom, že by se svého muzea vzdala. Důvod obav z něčeho takového velmi otevřeně pojmenoval především Vojta Náprstek, když vyslovil obavy, že by nemohl být nadále zaručen výlučně český ráz jeho muzea.¹⁶ I když tento argument neztratil úplně svoji váhu ani po vzniku samostatného Československa,¹⁷ přece jen potíže muzejních ústavů již byly natolik akutní, že bylo nutno přistoupit k jednání o normalizaci situace.

První sondáž směřující ke spojení sbírek ovšem proběhla ještě před první světovou válkou mezi Národopisným muzeem a Českým průmyslovým muzeem v roce 1897. Iniciativa tehdy vzešla ze strany Národopisného muzea, resp. představitelů Národopisné společnosti Lubora Niederla a Františka Adolfa Šuberta, kteří zaslali kuratoriu Průmyslového muzea Memorandum s příslušným návrhem. Jaké argumenty tehdy ve prospěch spojení zazněly? Zdá se, že Niederle a další viděli pomalý a neodvratný úpadek (toto slovo bylo skutečně použito) Průmyslového muzea a nabízeli záchranu sbírek. Výhodné by splynutí bylo i pro Národopisné muzeum, neboť by rozmnožilo nebývale své sbírky (jinak s akvizicemi mělo problém) a také jistě počítalo s možností využívat výhodně umístěné prostory Průmyslového muzea. Národopisná společnost tehdy (jen dva roky po svém vzniku) byla ještě v relativně dobré hospodářské kondici, vlna nadšení pro lidovou kulturu vyvolaná Národopisnou výstavou stále trvala a takto velký závazek mohla se cítit zvládnout.

O spojení mělo rozhodnout kuratorium Průmyslového muzea. Nezúčastněnému pozorovateli se nabídka mohla jevit jako oprávněná a výhodná, nicméně nakonec v celém kolegiu převážilo negativní stanovisko Josefy Náprstkové, která vnímala odevzdání sbírek jako zradu na svém teprve nedávno zesnulém manželovi (zemř. 1894), porušení jeho poslední vůle a neohlížela se v tu chvíli na praktické aspekty fúze. Je zajímavé, že odmítnutí spojení jí pomáhala prosadit její blízká přítelkyně a spolupracovnice Renáta Tyršová, která se sama jinak aktivně angažovala i v Národopisné společnosti. Za nevraživým postojem Tyršové stál pravděpodobně probíhající spor o charakter československého národopisu, v němž Niederle se svým požadavkem zvědečtění národopisné práce stál právě na opačné pozici nežli Tyršová (tendující spíše ke sběratelskému přístupu). Lubor Niederle se později za znění Memoranda Josefě Náprstkové omlouval, pochopitelně nejvíce za slova o úpadku (jakkoli se zakládala na naprosto realistickém posouzení situace), a mírnil je argumentem, že se od dob svého vzniku Průmyslové muzeum odchýlilo od původního

15 K počátkům Svazu srv. Jiří ŠPĚT, Vznik svazu československých muzeí, *Muzejní a vlastivědná práce: Časopis Společnosti přátel starožitností*, r. 9/79, č. 2, 1971, s. 90–102.

16 Předáním do zemských rukou by totiž přišla ke slovu rovnost obou zemských jazyků.

17 Zachování ryze českého charakteru Národního muzea se stalo asi i nejzávažnější překážkou pozemštění NM ještě v polovině 30. let 20. století.

programu a stalo se v podstatě muzeem národopisným, a spojení obou institucí by tedy bylo nanejvýš logické.¹⁸

Josefa Náprstková na tuto epizodu nezapomněla, jak se ukázalo při čtení její závěti na podzim roku 1907, v níž mezi jinými body vztahujícími se k další existenci muzea bylo výslovně stanoveno, že se jeho sbírky nikdy nesmějí stát součástí Národopisného muzea československého.¹⁹

Až do vzniku Československa pak všechny zmiňované soukromé společnosti dále provozovaly svá muzea. S velkými problémy a pod neustálým ekonomickým tlakem, nicméně o dalších „námluvách“ mezi nimi, pokud nějaké proběhly, prameny zatím mlčí. Otázka sjednocení pražských národopisných sbírek pak znovu byla položena na stůl po roce 1918.

Národopisné sbírky po roce 1918

Jako první podstoupilo maraton jednání se státními i zemskými úřady a s ostatními národopisnými sbírkami v Praze Národopisné muzeum. Patrně v návaznosti na výše zmíněný návrh B. Němce v parlamentu se ještě na podzim roku 1918 domáhalo postátnění, přičemž NSČ měla zůstat zachována (vždyť provozování muzea bylo pouze jednou z mnoha jejích aktivit) a ministerstvo školství a národní osvěty mělo pověřit jeho správou radu či kuratorium odborných pracovníků. Na přelomu let 1918 a 1919 však byla tato snaha skutečně předčasná. Státní orgány řešily naléhavější záležitosti a nechtěly na sebe přebírat další břemena (organizační a finanční), pokud to nebylo nezbytně nutné. Krom Němcova návrhu zatím také nebyly na stole žádné plány pro organizaci československého muzejnictví. Situace však byla z hlediska NMČ naléhavá a bylo třeba urychleně najít jiného spojence a zájemce o sbírky. Toto řešení se přímo nabízelo: NSČ provozovala krom národopisného muzea již výše zmiňované samostatné Muzeum zemědělské retrospektivy v tzv. Švýcárně. Zemědělské muzeum nabízelo takřka ideální podmínky – zachování subjektivit NSČ, větší prostory pro muzeum a podporu v odborných záležitostech. NMČ mělo za to odevzdat své zemědělské sbírky a knihovnu, národopisné sbírky si měly zachovat autonomii. Nově vzniklá instituce měla sídlit v Černínských kasárnách.²⁰ Prvotní nadšení obou partnerů však postupně sláblo a jednání vázlo. ČZM začalo opatrně vyjednávat o zrušení Národopisné společnosti, jejíž představitelé se zas čím dál více obávali, že budou v alianci slabším partnerem a postupně ztratí jakýkoli vliv na osudy svých sbírek. Národopisná společnost si také čím dál jasněji uvědomovala, že takto explicitní napojení na konkrétní politickou stranu (a jí aktuálně ovládaný resort) nemusí být zárukou stability i do budoucna.²¹ Koncem roku 1921 se nakonec o celé věci přestalo mluvit, a to na obou stranách.

Představitelé Národopisné společnosti po krachu vyjednávání s ČZM nakonec nabídli téměř celou svou sbírku darem zemi České. S jakými argumenty? Samozřejmě nechybělo úvodní pojednání o významu národopisných sbírek a nutnosti jejich zachování po bu-

18 Srv. Milena SECKÁ, *Jen Náprstková*, s. 167.

19 *Tamtéž*, s. 177.

20 Prostor, který by zde byl pro obě muzea k dispozici, byl takřka neuvěřitelně velký – 10 výstavních sálů, 60 menších místností a více než 100 místností pro depozitáře, knihovnu a archiv.

21 V. SMRČKA, *c. d.*, s. 108.

doucí generace, hlavní důvod této nabídky byl však zcela nepokrytě ekonomický, neboť předseda Národopisné společnosti dokonce neváhá v textu přesně vypočítat výši schodku hospodaření NSČ. Cenu samotné sbírky odhadli představitelé Národopisné společnosti na pět milionů korun, ve skutečnosti však byla její hodnota v podstatě nevyčíslitelná. Společnost si kladla jen málo podmínek: že sbírky budou uloženy v NM a že země Česká převezme i úhradu mezd dosavadního personálu muzea (který byl ostatně velmi skromný). Pro Národní muzeum bylo zcela klíčové, že NSČ nabídla přenechání sbírek i s jejich dosavadním útočištěm ve smíchovském Letohrádku Kinských, vymínila si pouze právo používat jednu místnost pro záležitosti společnosti a její administrativu. Národopisná společnost tedy touto transakcí zachránila svou mimořádnou sbírku a Národní muzeum získalo nové výstavní a depozitární prostory. Sloučením svých vlastních původních národopisných kolekcí (pocházejících ovšem většinou ze stejných zdrojů, tedy Jubilejní a Národopisné výstavy) s těmi nově získanými vytvořilo základ pro do té doby nebývalý rozkvet svého národopisného oddělení. Dokončené splynutí si vysloužilo dokonce i pochvalnou zmínku v jednatelské zprávě Společnosti NM, v níž bylo alespoň částečně sloučení dvou významných pražských národopisných sbírek označeno jako „účelné soustředění“.²² V praxi vše proběhlo tak, že sbírky byly protokolárně předány podle inventářů a označeny jako zemská depozita v NM. Tento status měly spolu s dalšími sbírkovými předměty pořízenými již dříve Národním muzeem za zemské dotace. Sbíрку pak doplňovala státní depozita (pořízená analogicky za státní subvence) a majetek Společnosti NM (tedy předměty získané darem či zakoupené přímo z prostředků Společnosti NM).²³

Nazírali-li bychom proces spojení z hlediska administrativního, pak MŠANO nepochybně bylo o celé věci informováno, nicméně jeho aktivní zásahy nejsou doloženy (nebyl k nim ostatně ani důvod). Hlavní aktivitu vyvíjela zemská samospráva reprezentovaná zemským správním výborem, který také měl v budoucnu nést veškeré náklady z akce plynoucí. Vzhledem k tomu, že ve věci splynutí obou souborů bylo jednoduše dosaženo konsensu, akce proběhla poměrně rychle a bez komplikací.

Ve 2. polovině 20. let minulého století začalo být kolem národopisných sbírek v Praze opět živo. V únoru roku 1926 přinesl jednatel Společnosti NM znepokojivou zprávu získanou neoficiální cestou, že zemský správní výbor rozhodl bez jakýchkoli předcházejících jednání o předání muzejního národopisného oddělení pod správu Národního zemědělského muzea. I v poměrech ne vždy zcela jasných kompetencí jednotlivých úřadů se jednalo o flagrantní narušení dosavadních úředních zvyklostí – zemská samospráva učinila rozhodnutí o instituci, kterou sice podporovala, nepřevzala ji však zatím do své správy, některé části sbírky zemi ani nepatřily, a navíc představitele NM o probíhajícím jednání ani nikdo neinformoval. Zcela jistě však za touto aktivitou můžeme vidět tlak ministrů a politiků agrární strany, kteří vycítili příležitost a oživilí někdejší plán na připojení muzejního národopisu k Československému zemědělskému muzeu.²⁴ Mimo to utrpěla i prestiž Národního muzea jako předního muzejního ústavu u nás, když bylo rozhodnuto,

22 *Jednatelská zpráva Národního musea za rok 1922*, Praha 1923.

23 Ke spojení obou sbírek srv. podrobněji Klára WOITSCHOVÁ, „Národopisné oddělení jest chloubou našeho Muzea“. Cesty muzejního národopisu v letech 1918–1938, *Český lid* 105, 2018, s. 285–324.

24 Zvýšení aktivity politiků a spojenců agrární strany může souviset s volebním úspěchem této strany v roce 1925.

že „národopisné sbírky dávají se... do správy politické strany“ a celá akce byla označena za „kulturní násilí“.²⁵ Podobný styl rozhodování se mohl navíc stát nebezpečným precedencem pro budoucnost.²⁶

Představitelé Společnosti NM Bohumil Němec a Karel Domin byli pověřeni proti chystané akci zakročit přímo u ministra školství a národní osvěty Otokara Srdínka, jaký však mohl být efekt tohoto zákulisního vyjednávání, je sporné, vždyť Srdínko byl také nominantem agrární strany. Stejně tak se rozeběhla jednání i u zemského správního výboru a přímo s ředitelem ČZM Josefem Kazimourem, který byl, což bylo pikantní, mimo jiné i členem výboru Společnosti NM.

Přes veškeré oficiální i zákulisní úsilí vyjednávačů vysílaných Národním muzeem ČZM od svého požadavku na získání muzejní národopisné sbírky v žádném případě neustoupilo a již byla připravena smlouva o převzetí. Dojednané podmínky ve skutečnosti znamenaly zánik muzejního národopisu, neboť předána měla být samozřejmě všechna zemská depozita, která tvořila v oddělení většinu (s nimi také země Česká mohla skutečně volně nakládat), ale také předměty v soukromém vlastnictví Společnosti NM. Výměnou za to bylo zachování jistého vlivu na správu a odborné zpracování sbírek a také, což patrně nakonec představitele NM přesvědčilo o výhodnosti celé transakce, ponechání smíchovského Letohrádku a nádvkem i blízké stavby Švýcárny pro potřeby NM. V době, kdy se v budově na Václavském náměstí sváděly ostré pŕtky o každou místnost, to byl mimořádně silný argument. Sjednocená národopisná sbírka NZM měla být uložena v účelové muzejní novostavbě na Letenské pláni.

Požadavek Zemědělského muzea bylo možno v podstatě považovat za oprávněný. Vždyť i spojení Národopisného muzea s Národním a ve stejné době probíhající snahy o připojení Náprstkova muzea k NM (jimž bude věnována pozornost níže) probíhaly s argumenty sjednocení národopisných sbírek. Tento směr vývoje nebyl dokonce ani v rozporu s centralizačními tendencemi prosazovanými ministerstvem školství a jeho muzejním odborem. Poprvé se však NM octlo v situaci, kdy nemělo být hegemonek sjednocování, ale mělo naopak o své sbírky přijít.

Nakonec jediný, kdo dal hlasitě průchod svému nesouhlasu při hlasování ve výboru Společnosti NM, byl šéf odboru muzeí MŠANO Zdeněk Wirth: „*Na musejnictví nesluší se... pohlížeti politicky; politisování kultuře škodí. Každé museum vznikalo úpornou prací z ideálních pohnutek, nejprve sbírány byly ponenáhlu předměty a pak teprve byly stavěny muzejní budovy. Zemědělské museum ve své snaze získati národopisné sbírky, si žádných ústupků od Národního Musea ještě nezaslouží a jeho postup nelze nazvati kulturním, když sbírky pro svou budovu, kterou bude stavěti, získává bez práce. Není zde ani morálního důvodu, že by národopisné sbírky byly darem sedláků a že tudíž v prvé řadě mají náležeti zemědělskému lidu. Sedláci se národopisných předmětů velmi snadno zbavovali, práci na jejich shromáždění a zachování vynaložili sběratele... tytéž tendence, které zemědělské museum uplatňuje v Praze, dějí se i v Brně, v Opavě, ve Frýdku, ba i v Košicích. Staví se budovy bez sbírek, jež se naplní cizí prací...*“²⁷

25 ANM, f. RNM – Společnost Národního muzea (SNM), k. 1, Protokol o schůzi správního výboru dne 23. února 1926.

26 K tomuto případu srv. podrobněji K. WOITSCHOVÁ, *Národopisné oddělení*, s. 291–294.

27 ANM, f. RNM-SNM, k. 1, Protokol o schůzi správního výboru dne 10. listopadu 1926.

I přes deklarovaný a až překvapivě explicitně formulovaný nesouhlas Z. Wirtha, motivovaný s největší pravděpodobností necitlivým zásahem agrárníků a ČZM do jeho muzejního hájemství a zároveň již jeho vzpomínaným negativním náhledem na politické vlivy v kultuře, bylo nakonec převedení národopisného oddělení výborem Společnosti NM schváleno a později návrh prošel (i když jen o jediný hlas) na valné hromadě Společnosti NM. Datum protokolárního převzetí bylo stanoveno na 27. říjen 1928. Jakkoli předchozí jednání naznačovala, že NM se jednoho ze svých nejlepších oddělení vzdá zcela bez boje, do Letohrádku nakonec toho dne dorazil jednatel Domin vyzbrojen právním rozkladem poukazujícím na několik závažných překážek realizace smlouvy a také ČZM o projekt z dosud neznámých důvodů ztratilo zájem, takže z celé akce nakonec sešlo.

Od počátku 20. let se také připravovaly naprosto nezbytné změny týkající se Českého průmyslového muzea. Tento ústav se nacházel patrně v nejhorším stavu. Postrádal významu a výlučnosti, na které mohlo do jisté míry spoléhat Národní muzeum, nemohl dost dobře argumentovat ani mimořádnými zásluhami o uchování dokladů tradiční české lidové kultury, které pomalu mizely z každodenního života, jako to mohlo činit Národopisné muzeum. A ke škodě věci již nedisponovalo ve svém vedení tak charismatickými osobnostmi, jakými byli Vojta a Josefa Náprstkovi v minulých desetiletích.

Stav muzea byl neutěšený, neboť výnosy z nadace se v době první světové války významně ztenčily a ani po roce 1918 to nebylo o mnoho lepší a až do roku 1922 se Náprstkovo muzeum muselo obejít i bez zemských dotací. Nemůžeme tedy tak docela věřit slovům jednatelské zprávy NM, že rozhodnutí kuratoria NpM darovat své sbírky zemi vycházelo „z ušlechtilých ideí“.²⁸

Od prvního momentu se předpokládalo, že dojde-li k pozemštění náprstkovských sbírek, budou připojeny k Národnímu muzeu, které toto rozhodnutí vítalo. Výsledkem totiž mělo být – pohledem Národního muzea – „účelné soustředění musejního materiálu, dnes namnoze ještě roztržitého“, což zcela odpovídalo představám NM o budoucím uspořádání národopisných sbírek. V této fázi se zdálo, že vše proběhne jednoduše, a NM předpokládalo, že bude pouze čekat na převzetí sbírek a pak se jednoduše postará o jejich uspořádání a otevření veřejnosti.²⁹

Tak snadné to ovšem nakonec nebylo. V roce 1924 vznikla první smlouva o převzetí sbírek NpM zemi Českou, postavená na podobných principech, jako byla smlouva s Národopisnou společností československou: nadace i sbírky měly být pozemštěny, majetek měla spravovat přímo země. Kuratorium NpM mělo být zrušeno a kontinuitu správy by zaručovalo kooptování dvou jeho členů do správního výboru Společnosti NM. Věcným břemenem svého druhu se stal Americký klub dam, který mohl i nadále využívat některé prostory a knihovnu NpM. Původní návrh smlouvy počítal i s převzetím zaměstnanců do zemské služby se započítáním předchozích let.³⁰

28 *Jednatelská zpráva Národního musea za rok 1922*, Praha 1923, s. 1: „... lze s potěšením konstatovati, že v uplynulém roce došlo i k dalšímu vysoce významnému rozhodnutí kuratoria Náprstkova musea, které vycházejíc z ušlechtilých ideí nabídlo zemi za určitých výhrad bohaté sbírky Náprstkova musea... Akce ta pokročila již tak daleko, že smíme doufat, že v nejbližší době bude odevzdání formálně provedeno a celé Náprstkovo museum přičleněné k Národnímu museu....“.

29 ANM, f. RNM-SNM, k. 1, Protokol o schůzi správního výboru dne 22. 11. 1924.

30 Poslední zmíněný požadavek nakonec ze smlouvy o pozemštění vypadl.

V tuto chvíli se vložily do procesu pozemštění orgány centrální správy, konkrétně ministerstvo financí, kterému se chystaná fúze zdála příliš nákladná a pozemštění v navrhované podobě odmítlo.

Následujícího roku 1925 proběhlo další jednání zástupců ministerstev, obou typů zemských správ (ukázalo se, že se neshodují ani představy zemské správy politické a zemské samosprávy) a obou muzeí, z něhož vzešla tři možná řešení. Zatímco zemská správa si představovala zachování nadace „na věčné časy“ a připouštěla se pouze její „permutace“, tedy pravidla se měla změnit v tom smyslu, že sbírky budou uloženy v NM. Představitelé zemské samosprávy navrhovali buď převzetí nadace zemí, či naopak její zrušení a převzetí majetku do rukou zemských. Druhá možnost se zdála z hlediska samosprávy lepší – když už měla země poskytovat finanční prostředky, pak bylo lépe je poskytovat na svůj vlastní majetek (výše dotace byla stanovena na 250 000 Kč). Třetí možností, o které se hovořilo, bylo zachování nadace a její pravidelné posilování zemskými a státními dotacemi.

Národní muzeum stále živilo naději na získání významných sbírek cizího národopisu a s požehnáním zemské samosprávy podnikalo v tomto směru první kroky. Jako správce sbírky byl předběžně vybrán Karel Chotek³¹ a pod jeho vedením a za součinnosti s Karlem Dominem a Janem Kaprasem mělo dojít k selekci náprstkovských sbírek, z nichž mělo být vyřazeno vše, co by nespadlo do oblasti národopisu,³² ve skutečnosti se však o dělení sbírek nakonec staral přednosta oddělení historické archeologie NM Karel Guth.³³ Ovšem ani pohnutky NM nebyly zcela idealistické, neboť správní výbor Společnosti NM se již viděl jako vlastník muzejního komplexu Náprstkova muzea a spřádal dalekosáhlé plány na jeho dostavbu, v níž měly být uloženy nevýstavní sbírky entomologického a botanického oddělení.³⁴

V následujících letech však aktivity směřující k pozemštění NpM usnuly, nehýbalo se ostatně ani pozemštění samotného Národního muzea. Kromě ekonomických důvodů svou roli sehrála nepochybně příprava nového systému státní správy i samosprávy, jak o něm byla řeč v úvodu tohoto textu. Definitivně byla smlouva o odevzdání sbírek NpM do rukou země podepsána 21. listopadu 1928, ovšem na ratifikaci ze strany státu, která byla nezbytná, se čekalo až do předposledního lednového dne roku 1931 (prezident smlouvu připodepsal dokonce až 7. prosince téhož roku).

Výsledná podoba pozemštění byla pro mnohé, a především pro představitele Národního muzea, překvapením. NpM bylo totiž coby „*Náprstkovo museum všeobecného národopisu*“ zřízeno jako samostatný zemský ústav a jeho svébytnost byla pro tuto chvíli zachována. Zcela zřejmě zemský výbor přehodnotil své původní stanovisko a i přes četná předcházející jednání bylo Národní muzeum zcela vynecháno. Valné shromáždění Společnosti NM si v této souvislosti dovolilo vůči zemskému správnímu výboru jemnou výtku, na kterou mu však bylo lapidárně odpovězeno, že „*Společnost (NM – pozn. aut.) není v této věci smluvní stranou*“.³⁵

31 ANM, RNM-SNM, k. 1, Protokol o schůzi správního výboru dne 16. 12. 1924, bod 5.

32 ANM, RNM-SNM, k. 1. Protokol o schůzi správního výboru dne 23. 2. 1925.

33 ANM, RNM-SNM, k. 1. Protokol o schůzi správního výboru dne 10. 11. 1926.

34 Tamtéž.

35 ANM, f. RNM, k. 105, Odpověď zemského správního výboru valnému shromáždění Společnosti NM na jeho výtky, 29. 5. 1928.

Rozpaky představitelů Národního muzea jsou dobře pochopitelné. Instituce odvolávající se na svou stoletou tradici a stavějící se za myšlenku centralizovaného muzejnictví (jehož hegemonem si samozřejmě přálo samo být) bylo v taktu významné záležitosti opomenuto. A postavíme-li kauzu Náprstkova muzea do kontextu dalších závažných neúspěchů NM v tomto roce (připomeňme, že realitou se mělo stát odloučení muzejního národopisu ve prospěch ČZM a na mrtvém bodě uvázlo i postátění či pozemštění NM) a vezmeme-li v úvahu i neblahou finanční situaci muzea, nemůžeme než konstatovat, že rok 1928 patřil v meziválečné době k těm nejméně úspěšným.

Realizace smlouvy mezi NpM a zemí Českou si ovšem vyžádala ještě dalších několik let. Důvodem prodlení mohla být krom nepružného správního systému i neutěšená situace zemských financí způsobená trvajícím hospodářskou krizí a stále nevyřešené poměry samotného Národního muzea.³⁶ Až koncem roku 1931 dostala existence NpM nové obrysy. Správou sbírek měli být pověřeni vybraní osvědčení zemští úředníci a z praktických důvodů padla volba na zkušené a dlouholeté zaměstnance Národního muzea. Po správní stránce měl chod NpM zabezpečovat administrativní ředitel NM Antonín Zemek, sbírkovou péči zajišťoval Karel Guth, přednosta oddělení historické archeologie NM, a o knihovnu pečoval ředitel knihovny NM Josef Volf. Na první pohled se tedy může zdát, že skutečně došlo k jakémusi splynutí obou muzeí. Jedná se však o optický klam a celá situace vznikla důslednou aplikací tehdejších pravidel státní služby, v níž mohl být kterýkoli zemský úředník s dostatečnou kvalifikací pověřen úkoly v jakékoli jiné zemské instituci a nemusel s tím ani vyslovit souhlas. V tomto případě byla naštěstí volba osobností ze strany zemské samosprávy uvážlivá a ku prospěchu věci.³⁷

Zvolené řešení navíc umožnilo Národnímu muzeu zachovat si alespoň částečně tvář po blamáži s připojením náprstkovských sbírek, které anoncovalo v jednatelejších zprávách pravidelně každý rok již od roku 1922.³⁸ Přesně o deset let později tedy Karel Domin, jednatel muzejní společnosti, mohl konstatovat, že obě muzea budou spojena

36 *Jednatelská zpráva za rok 1929*, Praha 1930: „otázka (připojení NpM, pozn. aut.)... zůstává na mrtvém bodě a není naděje na její definitivní rozřešení, dokud se nevyjasní právní postavení našeho muzea a jeho vztahy ke státu nebo zemi.“

37 Nebylo tomu tak ovšem vždycky, jen připomeňme spor přednostky národopisného oddělení s muzejní správou (a zemskou samosprávou) o přidělení nové administrativní síly do jejího oddělení. Dotyčná Anna Polívková měla dlouholetou praxi v muzejní knihovně a o národopise nevěděla nic, bylo však zvykem, že v národopisném oddělení i úřednice pomáhaly s drobnou nepřilíh odbornou prací ve sbírkách, což od Polívkové pochopitelně D. Stránská také vyžadovala. Navíc Letohrádek Kinských, kde byly národopisné sbírky uloženy, byl velmi daleko od tehdejšího centra města a Polívková si stěžovala na zdlouhavé a nákladné dojíždění. Zemská správa však jako jedinou alternativu Polívkové nabídla opouštění zemských služeb a ztrátu výhod s tím spojených.

38 Uveďme jen několik příkladů. *Jednatelská zpráva za rok 1923*, Praha 1924, s. 1: „Ačkoliv nebylo v uplynulém roce provedeno přičlenění bohatých sbírek Náprstkova Musea k Museu Národnímu, přec jen pokročila tato akce tak daleko, že jest velmi pravděpodobno, že tento další a nadmiru významný krok v účelném sjednocení museálních sbírek se uskuteční co nejdříve.“ *Jednatelská zpráva za rok 1925*, Praha 1926, s. 3–4: „Méně radostnou jest skutečnost, že se dosud neprovedlo přes horlivou snahu příslušných činitelů pozemštění Náprstkova muzea a přičlenění jeho sbírek k museu Národnímu.... Akce tato již značně pokročila a lze předpokládati, že již vstupuje do konečného stadia.“ *Jednatelská zpráva za rok 1927*, Praha 1928, s. 1: „Zdlouhavá cesta instanční zaviniła, že ani loňského roku nebylo dokončeno pozemštění Náprstkova muzea a jeho přičlenění k museu našemu. Poněvadž však zemská správa politická již přivoliła k zrušení příslušné nadace, lze doufat, že i toho významné sloučení se stane v dohledné době skutkem.“

„nepřímo... zatímním obstaráváním jeho (NpM, pozn. aut.) správy muzejními úředníky, čímž bude dosaženo žádoucí jednotnosti s Národním muzeem“.³⁹

Ani potom nebyl na poli národopisného muzejnictví úplný klid. Od roku 1931 totiž probíhaly soudobým tiskem zprávy, které znepokojovaly i představitele obou muzeí. S odvoláním na záštitu MŠANO se totiž objevily letáky anoncující přípravy ke zřízení všeobecného národopisného muzea. Plánované muzeum však nemělo ani budovu, na jejíž stavbu shánělo finance, ani sbírky. Pro národopisné sbírky NM i NpM to znamenalo ohrožení: země mohla se svými sbírkami volně disponovat, tedy je i případně delimitovat do onoho nového muzea. Z národopisného oddělení NM by zbylo pouze torzo, pro Náprstkovo muzeum by to znamenalo úplný zánik, či alespoň zásadní transformaci.⁴⁰ Ani s jedním z muzeí nebyla tato problematika opět oficiálně konzultována a všichni se museli spoléhat jen na zprostředkované zprávy z doslechu. Se souhlasem zemské samosprávy nakonec bylo MŠANO upozorněno, že „jednáním takovým poškodí se všeobecné zájmy musejní, neboť místo sjednocení v určitém oboru zavádí se další tříštění“.⁴¹

Ve 30. letech 20. století však již k žádné další změně v národopisném muzejnictví nakonec nedošlo. Jako pozitivum můžeme vnímat, že byl v roce 1935 konečně dovršen proces pozemštění i v Národním muzeu, a jeho národopisná sbírka tedy získala stejný status jako sbírky Náprstkova muzea. Všechna tři muzea spolu se svými sbírkami (ČZM, NM i NpM) pak fungovala samostatně až do 40. let 20. století.

Detailnější pojednání o dalším vývoji obou posledně zmíněných národopisných sbírek se vymyká časovému vymezení tohoto textu, přece jen však naznačíme další události alespoň v hrubých obrysech. Okupační správa se vrátila k původnímu plánu⁴² vytvořit z NpM samostatné oddělení Národního muzea a v tomto smyslu probíhala po celou dobu trvání protektorátu delimitace sbírek oběma směry, domácí národopis směřoval z NpM do národopisného oddělení NM, cizí národopis opačným směrem. Náprstkovo muzeum bylo nakonec v roce 1943 skutečně bez dalších rozsáhlých diskusí připojeno k NM – za dané situace se již skutečně jednalo o čistě administrativní opatření: obě instituce spadaly pod správu protektorátních úřadů, úředníci Národního muzea se již tradičně podíleli na správě NpM a pietní důvody (tedy ohledy na zakladatele) již neměly takovou váhu, aby dokázaly proces spojení zvrátit. S nastalým stavem věcí však nebyli zdaleka všichni spokojeni, jak naznačuje povzdech Jiřího Müllera, významného pracovníka NpM v meziválečné a poválečné době: „Správa NpM vedena snahou, aby sbírky stejného vědního oboru nebyly instalovány ve dvou pražských ústavech, zejména když během okupace neblahým působením museu vnučeným vedoucím Ritter von Mercklem bylo jejich uchování v NpM značně ohroženo, provedla k záchraně tohoto cenného materiálu musejního, který byl sbírán Josefou Náprstkovou již několik desítek let před Národopisnou výstavou v Praze,

39 ANM, RNM-SNM, k. 1. Protokol o schůzi správního výboru dne 1. 12. 1931.

40 ANM, RNM-SNM, k. 1. Protokol o schůzi správního výboru dne 1. 12. 1931, tamtéž 1. 2. 1932 a 30. 5. 1932.

41 ANM, RNM-SNM, k. 1. Protokol o schůzi správního výboru dne 30. 5. 1932.

42 Nejednalo se v muzejních poměrech o jediný starší plán, k jehož realizaci se protektorátní úřady odhodlaly, podobně byl dotažen i prvorepublikový nápad připojení archivu Národního muzea k Zemskému archivu. (Podrobněji k tomuto srv. K. WORTSCHOVÁ, „Archiv Musea Království českého archivem není...“ Pokus o zrušení archivu NM v letech 1919–1920, *Paginae historiae: sborník Národního archivu*, sv. 27, č. 1, 2019, s. 545–553.

*postupné deponování těchto sbírek v národopisném odd. NM v Kinského zahradě. Výše uvedené důvody byly tak závažné, že správa NpM považovala za nezbytné s urychlením deponování těchto sbírek do národopisného oddělení provést, i když, jak nutno konstatovat, převedení sbírek do jiného ústavu odporovalo jak znění závěti, tak zejména znění smlouvy o odevzdání sbírek NpM do vlastnictví země české.*⁴³

Odkaz na svého zakladatele si navíc neslo nové muzejní oddělení i nadále v názvu, a navíc, jak se ukázalo i v dalším vývoji, jistá svébytnost někdejšího samostatného muzejního ústavu v rámci NM zůstala zachována.

Poválečná doba nastolený stav věcí již nevracela do původní podoby. Onu zmiňovanou svébytnost však reflektovaly i další velké změny v uspořádání Národního muzea ve 20. století. První z nich bylo postátnění NM v roce 1949, kdy oba někdejší muzejní ústavy byly postátněnovány zvlášť⁴⁴ a i zatím poslední velká reforma NM ponechala Náprstkovo muzeum jako jeden ze samostatných odborů.⁴⁵

Závěr

Národopisné sbírky pražských muzeí jsou takřka učebnicovým příkladem fungování prvorepublikového muzejnictví, a to jak v pozitivním slova smyslu, tak i v tom negativním. Na rozdíl třeba od sbírek přírodovědných v sobě nesl národopisný materiál silný potenciál možnosti politického využití či propagace státní a národní ideje v domácím prostředí i pro zahraniční publikum, jak o tom velice dobře svědčí např. přenesení kostelíka sv. Archanděla Michaela z Podkarpatské Rusi na pražský Smíchov, či časté pořádání zahraničních výstav o Československu v zahraničí, na nichž byly předměty ilustrující lidovou kulturu (především umění či oděv) vždy velmi bohatě zastoupeny. Stát tedy reprezentační potenciál národopisných sbírek rád využíval, převzít odpovědnost za tyto sbírky však prozatím nespěchal. Příčinu tohoto rozporu můžeme hledat pravděpodobně především v obavách z vysokých nákladů takového závazku. Vývoj uspořádání sítě muzeí pak ovlivňovala i zdánlivě zcela odtažitá témata „velkých“ československých dějin, jako bylo hledání vhodného modelu státní správy a samosprávy.

Máme-li hodnotit roli centrálních státních úřadů v popisovaných událostech, tak v prvním zmiňovaném pokusu o sjednocení sbírek NpM a NMČ žádný z nich aktivně nevystupoval a celá věc byla pouze jednáním dvou soukromých společností. Úřady by se musely do procesu spojení muzeí zapojit až v jeho konečné fázi, kdy by jedna z korporací zanikla a u druhé by muselo dojít k úpravě stanov. I v dalších případech centrální správní orgány přesuny mezi jednotlivými národopisnými sbírkami spíše moderovaly, přihlížely jim a posuzovaly je především ryze pragmaticky, z hlediska hospodářské únosnosti, v určitých momentech však do jednání zároveň vnášely nejistotu a zmatek, když různé stupně správy hájily zcela odlišná stanoviska. Příliš aktivně v těchto jednáních nevystupovalo ani MŠANO – nebylo to jistě z nedostatku zájmu (Z. Wirth dával svému přesvědčení

43 ANM, f. RNM-HM4, k. 2, Správa NpM (J. Müller) ředitelství NM.

44 Pozvánka na slavnostní akt postátnění, který se uskutečnil 3. 5. 1949 v Pantheonu NM, skutečně hovoří zvlášť o Národním muzeu a zvlášť o Muzeu všeobecného národopisu. (ANM, f. RNM, k. 267, složka Postátnění).

45 Dalšími odbory jsou Historické muzeum (jehož součástí je i někdejší národopisné oddělení), Přírodovědecké muzeum, České muzeum hudby a Knihovna Národního muzea.

přechod poměrně jednoznačně), ale spíše proto, že postrádalo účinné prostředky, jak své představy prosadit.

Velmi výrazné angažmá agrárníků v Československém zemědělském muzeu a národních demokratů v Národním muzeu (jakkoli to druhé jmenované bylo výrazně vlašnějším) dotváří rámec vlivu politických stran na velká muzea v období první Československé republiky. Jako „nejbohatší nevěsta“ vystupovalo v rošádě pražských národopisných sbírek Československé zemědělské muzeum, nejprve usilovalo o sbírky Národopisného, pak i Národního muzea. Jakkoli se mohlo spojení s relativně finančně dobře zajištěným partnerem jevit výhodné, oba pokusy nakonec selhaly. Bylo zřejmé, že u ostatních institucí panovaly obavy z přímého napojení ČZM na politické prostředí, a razantní postup agrárníků vůči Národnímu muzeu tento strach jen a jen potvrzoval. Na obou pokusech ČZM je však neméně zajímavý jejich konec – je takřka neuvěřitelné, že po tak značném vynaloženém úsilí ani jeden z pokusů nebyl bez zjevného důvodu dotážen. Jako jedna z možných hypotéz pro vysvětlení ochladnutí zájmu ČZM se nabízí volební úspěch či naopak neúspěch agrární strany ve volbách a vládním angažmá.

Představa výhodnosti nezávislosti na politické straně a naděje na garanci lepších podmínek ze strany státu či země je zajímavá sama o sobě. Koneckonců to, že mladá Československá republika využívala národopisných sbírek ke své propagaci v zahraničí a propagaci československé myšlenky a osvětovou činnost i pro domácí publikum, nebylo v rozporu se samotnými sbírkami a konvenovalo i jejich správčům. Na druhou stranu ovšem i podřízení zemi přinášelo mnohé nevýhody, s nimiž se pracovníci pozemšťenských institucí museli potýkat prakticky denně. Již výše jsme zmiňovali značnou volnost (někdy až dokonce svévolnost) zemské správy při obsazování uprázdněných míst, snad ještě méně praktická však byla naprostá závislost institucí na zemské samosprávě v otázkách finančních. Prakticky jakékoli (i drobné) vydání podléhalo schválení, a muzea tak neměla možnost pružně reagovat na náhlé změny. Východiskem z této závislosti se nakonec stalo až postátnění muzeí v roce 1949. Institucím byl přidělován rozpočet, v jehož rámci mohlo být s finančními prostředky nakládáno svobodněji.

Ve složitých kauzách prvorepublikových národopisných institucí je dobře zřetelný vliv jednotlivých zainteresovaných osobností a jejich vzájemných vztahů. Skupina těchto vlivných osobností nebyla v tomto případě příliš široká, o to však byla jejich vzájemná interakce složitější. Jejich situace pak byla v určitých momentech nezáviděníhodná: Jan Kazimour měl hájit na jedné straně nejlepší zájem ČZM, na druhou stranu však zasedal i ve správním výboru NM a angažoval se i v činnosti Národopisného muzea. Právě Kazimour se ve světle výše líčených událostí jeví jako jedna z nejvýznamnějších postav a bude jistě zajímavé věnovat mu soustavnější badatelskou pozornost. Podobné dilema loyality musel, jak jsme viděli, řešit i Lubor Niederle, taktéž zainteresovaný ve všech třech institucích, a jen o málo lépe na tom byla Renáta Tyršová. Otázka osobních motivací, vzájemných animozit či naopak přátelských a kolegiálních vztahů při tomto úhlu pohledu logicky získává zcela jiný, v některých momentech i zcela zásadní rozměr.

Zajímavé jsou důvody, které zaznívaly jak při obhajobě reálně příliš nefungující samostatné existence jednotlivých muzeí, tak i ty, které byly naopak pronášeny ve prospěch slučování sbírek. Silnou roli ve snaze o zachování samostatných muzeí byla pieta vůči za-

kladatelům instituce. Obzvláště zřetelné to bylo v případě Náprstkova muzea. A jak jsme viděli, tento ve své podstatě naprosto iracionální důvod byl brán jako relevantní a dokázal převážit zcela rozumnou ekonomickou úvahu. V podtextu za idealistickými pohnutkami pak stály a občas více či méně probleskovaly i jiné, méně ušlechtilé důvody lpění na starých pořádcích. V případě Národního muzea to byly jednoznačně dlouhodobé obavy představitelů Společnosti NM ze ztráty výhradního vlivu na správu muzejních záležitostí, která se výrazně projevila především v kauze zmaření zákona o postátnění Národního muzea, či případně neochota pustit se do hlubší reformy a modernizace svěřených institucí (v NM i NpM), která se projevovala obavami z razantnějších reforem stanov obou muzejních společností.

Argumenty pro spojení byly také dvojího druhu. Určující ideou byla centralizace sbírek podobného druhu, jak zcela otevřeně pravil ve své jednatelské zprávě pro valné shromáždění Společnosti NM Karel Domin: „*Po léta usilujeme o to, aby Národní museum soustředilo vše, co patří do jeho programu a aby se sbírky zbytečně netříštily v různých museích...*“⁴⁶ a obdobně svoji roli vidělo i, mutatis mutandis, Československé zemědělské muzeum. Jen málokdo však měl odvahu zcela otevřeně přiznat (jako to učinil Lubor Niederle), že hlavním důvodem pro odlučování národopisných sbírek byla špatná hospodářská situace jednotlivých institucí. V tomto ohledu na tom byla stejně NSČ, Společnost NM i Náprstkova nadace.

Možná překvapivě zcela stranou v celém procesu vyjednávání o sloučení národopisných muzejních sbírek stál Svaz muzeí, skutečně se nepodařilo dohledat ani jediné jeho stanovisko k líčeným událostem. Pasivita Svazu je o to pozoruhodnější, že v jeho čele stály osobnosti, které byly do celého národopisného propletence tak jako tak vtaženy, je ovšem možné, že konzultace probíhaly pouze na neformální úrovni, to ovšem nejsme schopni za současného stavu poznání ani potvrdit, ani vyloučit.

Výsledky úsilí o sjednocení pražských národopisných sbírek pod jednu střechu byly, jak jsme se pokusili výše ukázat, rozpačité. Nesporným úspěchem bylo pozemštění sbírek Národopisného muzea a jejich uložení v Národním muzeu. Je však zároveň pravdou, že Národopisná společnost ve všech souvisejících jednáních vystupovala jako zcela bezproblémový partner, který nekladl pro předání svých sbírek takřka žádné podmínky, a navíc nabízel předání sbírek i s prostorem pro jejich uložení, jehož úprava nevyžadovala vysoké vstupní náklady. Připomeňme ještě, že provozování muzea bylo pouze jednou z aktivit NSČ a odloučením sbírek odpadl pouze jeden z mnoha segmentů její činnosti, navíc jeden z těch velmi nákladných a problémových. Náprstkovo muzeum dlouhodobě stagnovalo, a pro předání sbírek si navíc kladlo obtížně splnitelnou podmínku zachování ryze českého rázu sbírek, jejíž splnění nebyly ani stát, ani země schopné garantovat. Prostory dávalo k dispozici také, ovšem ve velmi špatném stavu. Jeho sbírky byly zajímavé, vyjednávání s náprstkovským kurátorem však bylo komplikované. V roli hegemonu se snažilo při jednáních o sloučení národopisných sbírek vystupovat Národní muzeum, nepochybně z pozice největšího muzejního ústavu s bohatou tradicí. Časem však bylo čím dál zřejmější, že sebevědomí Národního muzea stojí pouze na chatrných základech, a že i kdyby úspěšně přesvědčilo všechny zainteresované úřady a partnerské instituce, aby svolily k uložení praž-

46 *Jednatelská zpráva za rok 1928*, Praha 1929, s. 1.

ských národopisných sbírek právě pod svojí střechou, sotva bylo schopné garantovat jejich zpracování a péči o ně. Ne snad z nedostatku odborných pracovníků, ale kvůli vlastnímu nevyjasněnému statusu a nevalnému hospodářskému a provoznímu zázemí. Nejdynamičtější institucí bylo z uvedené čtveřice nepochybně Československé zemědělské muzeum, které patrně bylo jako jediné schopné se úspěšně postarat o takto rozsáhlý soubor předmětů. Souhrou nejrůznějších okolností (politických, ekonomických i personálních) však nedostalo nakonec příležitost v meziválečné době tyto naděje naplnit.